

De verdrongen schaamte en het verlangen naar grandeur van Calais

Tomas Vanheste

version
française
p. 18

“Keep Well To The West”. Door de ochtendnevel die boven de zee hangt, kan ik vanaf de pier de rode letters op de witte kademuur in Calais net ontwaren. De vriendelijke boodschap is bedoeld voor de boten die afvaren naar Engeland. Maar ze heeft een wrange bijmaak gekregen. De Noord-Franse havenstad was in de afgelopen jaren vooral in het nieuws door de migranten die er hun kamp opsloegen in de hoop de oversteek naar het beloofde land te kunnen wagen. Met man en macht, met hoge hekken en politiepatrouilles probeert Frankrijk juist te voorkomen dat zij zich verschuilen in een boot naar Engeland, de tunnel onder het kanaal induiken of een trein naar de overkant bestijgen met hun valies vol dromen.

Ik ben naar Calais getrokken om te zien hoe het de stad vergaat, nadat eind oktober 2016 het beruchte vluchtelingenkamp “De jungle” was ontruimd. Zijn de migranten verdwenen? Heeft de stad de draad van het dagelijkse leven weer opgepakt? Bestaat er eigenlijk een ander Calais dan dat van toevluchtsoord voor verschoppelingen?

De kleine prins van Calais

Bij het uitlopen van het station is een politiebusje het eerste waar mijn oog op valt. Onderweg naar mijn hotel zie ik op een parkeerplaats vrijwilligers bakken met eten voor een groepje op het oog Afghaanse vluchtelingen uit de kofferbak halen. Ik denk: ik breng snel mijn spulletjes weg en spreek ze dan aan. Maar dat is dom gedacht. Als ik even later terugkeer, hebben ze al een veilig heenkomen gezocht. De burgemeester Natacha Bouchart heeft tot grote verontwaardiging van mensenrechtenorganisaties verboden de hongerigen te spijzen. Ze vreest dat dit vertoon van elementaire menselijkheid een nieuwe stroom migranten naar haar stad zal lokken.

In het voorwoord van het stadsmagazine schrijft ze dat ze niet kan tolereren dat “een nieuw migratiefenomeen onze stad en haar bewoners benadeelt”. Zeker

11

niet nu Calais het ritme van het normale leven hervindt, de gemeente vol plannen zit om de economie en het toerisme te laten herleven en de stad gehoor wil geven aan haar “roeping van Europees kruispunt”.

In de straten zijn de pogingen nieuw elan te vinden her en der zichtbaar. Aan de weg die langs het Bassin du Paradis richting zee loopt staat een groot bord “Aménagement du front de mer de Calais”. Het toont een aantrekkelijk sferbeeld van een prachtige promenade. Maar al doet een prille lentezon hard haar best je in een stralende toekomst te doen geloven, vooralsnog ziet het er allemaal nogal triestig uit. Grauwe en vervallen flats uit de jaren vijftig en zestig domineren de straten achter de kust.

Dichter bij de kade waar de reiziger een behouden vaart wordt gewenst, schermen hoge hekken het punt waar de boten afvaren en aanmeren af. Pal voor

de afschrikwekkende afrastering staat een klein bordje met het rood-witte herkenningsteken van de grandes randonnées dat pelgrims de weg wijst die onderweg zijn van Canterbury naar Rome. Deze dagen zijn het vooral vrije Europeanen op zoek naar zingeving die de tocht maken. De minder gefortuneerden op zoek naar een plek om het hoofd boven water te houden wacht het hek.

Een paar honderd meter landinwaarts is voor de pelgrims een eerste pleisterplaats op het vasteland: de Notre Dame van Calais. Maar op deze donderdagmiddag zijn de poorten van het godshuis gesloten.

Ik denk aan Jonas, de vijftienjarige jongen uit het boekje *Le Petit Prince de Calais* dat Pascal Teulade¹ schreef na een verblijf met Dokters van de Wereld in de jungle. Als de schooldirecteur in Eritrea Jonas heeft bevolen dienst te nemen in het leger van de dictator zeggen zijn ouders dat hij moet vluchten, naar

Engeland, waar een neef woont. Op elke etappe van zijn lange reis door de woestijn, over de Middellandse zee en over het Europese vasteland verliest hij iets van zijn dierbare bezittingen en zijn illusies over de mensheid. Eenmaal in Calais beseft hij dat hij niet alleen een vreemdeling is voor de Fransen maar er ook een is geworden voor de familie die hij heeft achtergelaten. In zijn ontredde trek trekt hij naar de kerk in het stadje, maar hij stuit op een gesloten deur.

Met een Vel'in – de huurfiets die je overal in Frankrijk op straat kunt meepakken – fiets ik de stad uit, naar de plek waar de jungle was. Onderweg passeer ik een aanplakbord. Over alle andere affiches is Marine Le Pen heen geplakt, die belooft de orde te herstellen in Frankrijk en het land zijn trots en grandeur terug te geven. Enkele weken later zal ze in Calais bij de eerste ronde van de presidentsverkiezingen met 37% veruit de meeste stemmen halen van alle kandidaten. In de tweede ronde haalt ze 57,4%. Als ik even later door de Route de Gravelines passeer waarlangs het ontruimde vluchtelingenkamp lag, vertrekt er op het spoor naast de weg juist een goederentrein. Om de dertig meter posteert een agent. Ik tel er een stuk of vijftien. Behalve een eenzame fietser – ikzelf – is er niemand

te bekennen. Maar blijkbaar is de politie nog steeds in de hoogste staat van paraatheid.

Dan zak ik de kust in zuidwestelijke richting af, richting de tunnel onder het kanaal. Op mijn stroeve, ratelende huurfiets is het een flinke tocht. Bij Les Hauts de Sangatte zie ik aan de overkant de krijtrotsen schitteren in de middagzon. Wat lijkt het beloofde land dichtbij. Bovenop de heuvel bij een eenzame boerderij is het uitzicht op de zee en de rotsen in de verte magnifiek. Het contrast met de andere kant is groot. Daar doorsnijden hoge hekken rondom de tunnelmond het liefelijke landschap. Bij de brug over het spoor vanwaar je de tunnel de grond in ziet duiken staat een politiebus.

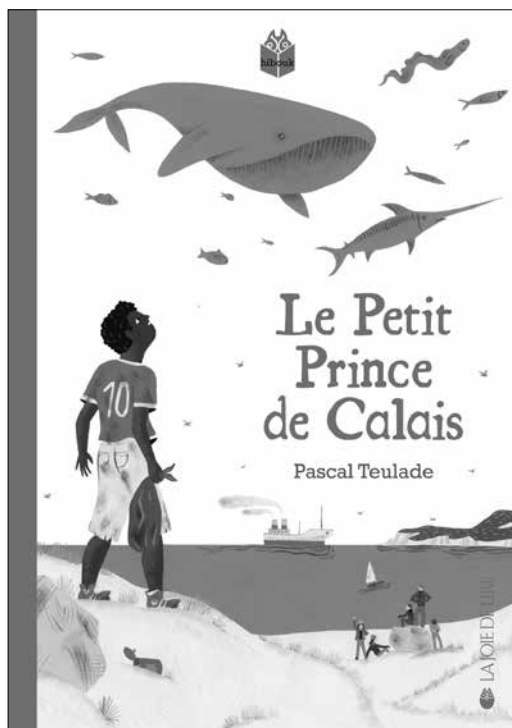
Ik denk opnieuw aan Jonas. Voor zijn vertrek toonde zijn moeder hem de route op een oude globe. “Jonas was niet erg ongerust over de oversteek. Op de wereldbol was de breedte van het kanaal onbeduidend, bijna onbestaande.” Maar in werkelijkheid is het een onneembare vesting. In de nachtelijke uren maakt hij met een stoet kampbewoners op kapotte schoenen en met een lege maag de verre tocht. Dan ziet hij achter hoge hekken met prikkeldraad er bovenop het spoor in een ballet van licht de grot in duiken. Maar een armada van politieagenten met honden staat op wacht. Na heel wat nachtelijke verkenningstochten denkt hij de plek gevonden te hebben waar het mirakel zich kan voltrekken. Vanaf de tak van een boom grijpt hij het prikkeldraad beet, om zich diep te snijden aan het blad van een scheermes dat erop zit en vol bloed aan de verkeerde kant op de grond te vallen.

Symbool van patriotisme

Calais wil Jonas vergeten. Ik moet Jonas vergeten. Mijn opdracht is immers te ontdekken of er een toekomst is voor Calais voorbij de jungle. Ik fiets terug naar de stad die ik ga verkennen. Onderweg staat in een overwoekerd grasveld een kring borden met uitleg over de bouw van de tunnel. Ze is in hoofdzaak gebouwd door mannen en vrouwen uit de regio, vermeldt een van de borden. De rest van de tekst is door de zon verbleekt en onleesbaar geworden. De burge-meester mag de toeristische troeven van de stad willen uitspelen, er is nog wel wat werk aan de winkel.

Bij het toeristenbureau heb ik de brochure “Calais heeft voor iedereen wat!” gehaald, in de hoop dat die zal prijsgeven waarmee de stad denkt de toerist te kunnen lokken en de Engelsen die er aankomen even langer te kunnen vasthouden, behalve dan het blanke Noordzeestrand. Het evenementenprogramma vermeldt de hoogtepunten van 2015.

De eerst genoemde trekpleister is het stadhuis uit 1911, met zijn feeëriek belfort die op de Unesco-lijst van werelderfgoed prijkt. Het heeft iets van een paleis uit een stripboek. Of, in haar eenzame schoonheid te midden van een zee van lelijkheid, van een plakplaatje dat op de verkeerde bladzijde is geplakt. Het neorenaissancistische gebouw in Vlaamse stijl is van de hand van Louis

Debrouwer. De zaal waar Charles De Gaulle in 1921 met zijn Yvonne trouwde, is zonder meer fraai. De glas-in-loodvensters in het trappenhuis bezingen François de Guise die Calais in 1558 terugveroverde op de Engelsen. Van een portie patriottisme zijn ze in Calais niet vies, zal ik al snel ontdekken.

In het parkje voor het stadhuis staat “De burgers van Calais” van Auguste Rodin, het beeld uit 1895 dat herinnert aan de dappere zielen die zich in 1347 met een koord om de nek en op blote voeten met de sleutels van de stad bij de koning van Engeland aandienden, ten teken van overgave en in de verwachting dat het met hun leven gedaan was.

Je kan er uren naar zitten kijken, vanaf “Les bancs de la liberté” die er vlakbij staan. Op de rugleuning is te lezen dat we ons hier kunnen toestaan met alle burgers van de wereld in vrijheid de emoties van het geschrevene te delen. Mooie woorden, maar als ik daar van in het zonnetje zit te genieten, kan ik de gedachte toch niet bedwingen dat ze op deze plek wat misplaatst klinken.

In het Musée des Beaux-Arts, waar een zaal aan Rodin is gewijd, lees ik dat het monument een symbool is van de universele zelfverloochening en het patriottisme van de burgers illustreert. Persoonlijk zie ik er meer lijden dan heroïek in, meer bereidheid zich op te offeren voor medeburgers dan vaderlandsliefde.

Op deze vrijdagmiddag dwaal ik moederziel alleen rond door het museum. Het verdient beter. Want Calais is, vertelt de begeleidende tekst bij de permanente collectie, een stad van passage en uitwisseling, op het kruispunt van Engeland, Vlaanderen en Parijs, wat haar relaties met de grote Europese artistieke centra verklaart. En al is dat wat aan de pretentieuze kant, er is in deze bewaarplaats van dat rijke verleden werkelijk heel wat te ontdekken. Op de “Lezende maagd” van Giovanni Battista Salvi (1609-1685) is het makkelijk verliefd te worden. De kunstenaar van eigen bodem Henry Lhotellier (1908-1993) herinnert er met zijn schilderij “Les Ostendais à Calais”, waarop in de linkerbovenhoek MEN SPREEKT VLAAMSCH staat, aan dat we ons hier waarlijk in de Franse

Nederlanden bevinden. Het werk heeft de kracht van een Permeke. Behoorlijk bij mij binnen komt ook het angstaanjagende “La Bête humaine” van de eigentijdse beeldhouwer uit de streek Jean Roulland (1931-). Het doet me toch weer opnieuw aan de jonge Jonas denken, die ontdekte dat de mens voor de mens een wolf is.

Onder de indruk verlaat ik het stille museum. In de hoop dat het geroezemoes van een stemmig estaminet me kan opvrolijken, ga ik op zoek naar een plek om te verpozen. Maar veel beter dan een doorsnee brasserie met de fantasieloze naam “Café de Paris” en een Ierse pub waar een handjevol mensen zit, kan ik niet vinden. In de dagen dat ik door de stad dwaal, zoek ik tevergeefs naar kroegen met karakter en winkels waarvan je er niet dertien in een dozijn hebt. Hoe verder ik Boulevard Lafayette afzak, die toch het kloppende hart van de stad moet zijn, hoe vaker ik in lege vitrines vergeelde affiches met “te huur” zie hangen.

Het theater van Calais
Le Grand Théâtre de Calais

In de wetenschap dat de mooiste gelegenheden zich vaak opeens aan je openbaren weg van de grote straten in het winkelgebied, sla ik menig zijstraatje in. Tevergeefs. Als mijn hoopvolle oog in de verte een charmant restaurantje meent te ontwaren, blijkt het van dichterbij een friterie te zijn.

Nog de meeste grandeur heeft de Boulevard Jacquard, die van het stadhuis naar het theater leidt. Dat majestueuze bouwwerk uit 1906 lijkt wel op de maat van een grootstad, niet van een plaats van krap tachtigduizend inwoners gemaakt. Maar iets te beleven is er in de dagen dat ik er ben niet. De programmering heeft sowieso de uitstraling van een suf provinciestadje.

In de straten achter de centrale winkelassen is het aantal verkrotte huizen en bordjes “te koop” hoog. Calais wekt de indruk een stad te zijn waar de jeugd is vertrokken en de hoop is vervlogen. Het is alsof je in deze straten voelt dat de werkloosheid, die op 15% ligt, zijn tol eist.

Van oude industrie – en havensteden gaat vaak een vreemde bekoring uit. De even ontzagwekkende als vervallen fabrieksgebouwen die herinneringen aan een hard en groots verleden uitademen en die soms zijn omgetoverd in broedplaatsen waar kunstenaars en andere vrijbuiters nieuwe wegen beproeven. De bewoners die, juist omdat het hen niet komt aanwaaien, een eigenzinnig karakter en een grote experimenteerdrijf hebben. Zoals Rotterdam of Nantes, twee havensteden die zich volop aan het heruitvinden zijn en nu gelden als de plekken waar het gebeurt. Of zelfs de oude industriestad Charleroi, waar een grijze deken van werkloosheid en armoede over mag liggen, maar je toch op vele plekken nieuw leven voelt zinderen. Misschien is het omdat de stad een maatje kleiner is, maar in Calais is niet alleen het verval een graadje minder, de lust zich heruit te vinden is er ook navenant minder voelbaar.

Na mijn omzwervingen beland ik in een café aan de Place d’Armes. Op het sfeerloze plein omringd door naoorlogse flats staat een groot standbeeld van het echtpaar De Gaulle. Daar lees ik in Mia Doornaerts boek *Ontredderde republiek. Op zoek naar de ziel van Frankrijk*² over De Gaulle als de belichaming van de grandeur van Frankrijk. Hij geloofde diep in een bijzondere rol van Frankrijk in de wereld, schrijft Doornaert. “Frankrijk kan niet Frankrijk zijn zonder grandeur,” vond De Gaulle. De tragiek van het land is volgens Doornaert dat het zijn schitterende grootsheid heeft verloren. Frankrijk lijdt aan zichzelf omdat het heden zo mager

afsteekt tegen het glorieuze verleden. Die diagnose lijkt wel bij uitstek op Calais van toepassing: het is een stad die poogt een verloren verleden als Europees kruispunt van culturen en economisch verkeer te doen herleven en die de herin-nering aan een nabij verleden als Europese plek van schaamte juist tracht te verdringen.

Als ik vol twijfel of deze stad wel kan opkrabbelen Calais vaarwel wil zeg-
gen, stuit ik bij een laatste ronde op Le Channel. Het terrein van een voormalig
slachthuis herbergt nu een fraai ensemble van een kunstenaarsresidentie, een
podium, een café-restaurant en een boekhandel. Buiten in de lentezon zit een
groepje jonge kunstenaars plannen uit te broeden. In de mooie boekhandel, waar
de schrijver van *Le Petit Prince de Calais* een week later
een lezing zal houden, legt een bevlogen lerares aan een
schoolklas de geheimen van het boekenparadijs uit. Het
sfeervolle café-restaurant is nog gesloten, maar als de
vriendelijke ober me een koffie aanbiedt, bekruipt me
de gedachte dat er toch nog hoop is voor de stad en dat
op deze plek het nieuwe Calais kan ontkiemen. ■

- 1 Pascal Teulade, *Le Petit Prince de Calais*, Ed. La joie de Lire, Genève, 2016, 168 p. ISBN 9782889083367
- 2 Mia Doornaert, *Ontredderde republiek: zoektocht naar de ziel van Frankrijk*, Polis, Kalmthout, 2017, 283 p. ISBN 9789463100908

version française

Calais, entre honte refoulée et désir de grandeur

Tomas Vanheste

« Keep Well To The West ». Depuis la jetée, je distingue, à travers le brouillard matinal suspendu sur la mer, ces lettres rouges peintes sur le parapet blanc de Calais. Ce message amical est destiné aux bateaux qui font route vers l'Angleterre. Mais il a désormais un arrière-goût amer. Ces dernières années, la ville portuaire du nord de la France a été mentionnée aux informations essentiellement pour les migrants qui y avaient installé leur camp dans l'espoir de pouvoir entreprendre la traversée vers la terre promise. Mais la France essaie précisément, à force de bras, de hautes clôtures et de patrouilles de police, de les empêcher de se dissimuler à bord des bateaux à destination de l'Angleterre, de se faufiler dans le tunnel sous la Manche ou de monter dans un train pour la rive opposée, avec leur valise pleine de rêves.

Je me suis rendu à Calais pour observer la situation dans la ville après l'évacuation, fin octobre 2016, du célèbre camp de réfugiés surnommé « la jungle ». Les migrants ont-ils disparu ? La ville a-t-elle repris le cours de la vie quotidienne ? Existe-t-il réellement un autre Calais que l'asile des laissés-pour-compte ?

Standbeeld van Generaal De Gaulle en zijn echtgenote Yvonne Vendroux
Statue du général de Gaulle et de son épouse Yvonne Vendroux.

De Onze-Lieve-Vrouwekerk van Calais
Église Notre-Dame de Calais

Le petit prince de Calais

À ma sortie de la gare, la première chose qui attire mon regard est un car de police. En allant à mon hôtel, je vois, sur un parking, des bénévoles sortir des boîtes de nourriture d'un coffre de voiture, pour un petit groupe de réfugiés a priori afghans. Je pense : je vais déposer mes affaires en vitesse, et revenir leur parler. Mais c'est une idée idiote. Lorsque je reviens un peu plus tard, ils ont déjà décampé. La maire Natacha Bouchart a interdit de donner à manger aux affamés, provoquant l'indignation des associations de défense des droits de l'homme. Elle craint que cette marque élémentaire d'humanité attire une nouvelle vague de migrants vers sa ville.

Dans la préface du magazine municipal, elle écrit qu'elle ne pourra tolérer « qu'un nouveau phénomène migratoire pénalise notre ville et ses habitants ». Pas maintenant que Calais retrouve le rythme de la vie normale, que la municipalité regorge de projets pour faire revivre l'économie et le tourisme, et que la ville veut répondre à sa « vocation de carrefour européen ».

Dans les rues, on voit çà et là des tentatives de trouver un nouvel élan. Sur le chemin qui longe le bassin du Paradis en direction de la mer se dresse un grand panneau « Aménagement du front de mer de Calais ». Il montre l'image séduisante d'une splendide promenade. Mais même si le jeune soleil printanier fait de son mieux pour faire croire à un futur rayonnant, la perspective est encore relativement triste. Des appartements gris et décrépits des années 1950 et 1960 dominent les rues derrière la côte.

Plus près de l'embarcadère qui souhaite bonne route au voyageur, de hautes clôtures masquent le point d'appareillage et d'amarrage des bateaux. Juste avant ce terrifiant grillage se hisse un petit panneau marqué du balisage blanc et rouge des grandes randonnées, indiquant le chemin aux pèlerins qui vont de Canterbury à Rome. De nos jours, ce sont surtout des Européens libres en quête de sens qui suivent cet itinéraire. Quant aux moins fortunés en quête d'un lieu où maintenir la tête hors de l'eau, une clôture les attend.

Quelques centaines de mètres plus loin, à l'intérieur des terres, se dresse la première station des pèlerins sur le continent : Notre-Dame de Calais. Mais ce jeudi midi, les portes de la maison de Dieu sont fermées.

Je pense à Jonas, l'adolescent de quinze ans du livre *Le Petit Prince de Calais* que Pascal Teulade a écrit après avoir séjourné dans la jungle avec Médecins du monde. Jonas vit en Érythrée. Lorsque le directeur de son école lui ordonne de s'enrôler dans l'armée du dictateur, ses parents lui disent de fuir en Angleterre, où habite un cousin. À chaque étape de sa longue traversée du désert, de la mer Méditerranée et du continent européen, il perd une partie de ses précieux effets et de ses illusions sur l'humanité. Une fois à Calais, il est convaincu d'être un étranger, autant pour les Français que pour la famille qu'il a laissée derrière lui. Dans son désarroi, il se rend à l'église de la petite ville, mais se heurte à une porte fermée.

Enfourchant un Vel'in – les vélos en libre service que l'on peut louer dans la rue partout en France –, j'arpente la ville, vers l'ancien emplacement de la jungle. Je passe devant un panneau d'affichage. Recouvrant toutes les autres affiches, celles de Marine Le Pen, qui promet de rétablir l'ordre en France et de rendre au pays sa fierté et sa grandeur. Quelques semaines plus tard, au premier tour des élections présidentielles, elle devancera à Calais tous les candidats en remportant 37 % des suffrages. Au deuxième tour, elle en obtiendra 57,4 %. Quand un peu plus tard je m'engage sur la route de Gravelines au bord de laquelle était installé le camp de réfugiés aujourd'hui évacué, un train de marchandises quitte justement la ville sur les rails proches du chemin. Un agent de police est posté tous les trente mètres. J'en compte une quinzaine. À l'exception d'un cycliste solitaire – moi – il n'y a personne en vue. Mais la police est visiblement encore en état d'alerte maximum.

Puis je longe la côte vers le sud-ouest, en direction du tunnel sous la Manche. Sur mon vélo de location au bruit de crécelle, c'est une sacrée excursion. Au niveau des Hauts de Sangatte, je vois les falaises crayeuses de l'autre rive scintiller dans le soleil de midi. On dirait la terre promise à portée de main. En haut de la colline, près d'une ferme isolée, la vue sur la mer et les falaises dans le lointain est magnifique. Le contraste avec l'autre côté est frappant. Ici, les hautes clôtures entourant la bouche du tunnel tranchent sur le charmant paysage. Un car de police est stationné près du pont qui enjambe la voie là où le tunnel plonge sous terre.

De nouveau je pense à Jonas. Avant son départ, sa mère lui a montré l'itinéraire sur un vieux globe. « Jonas n'était pas particulièrement inquiet pour

le passage. Sur le globe, la taille de la Manche était dérisoire, presque inexistante. » Mais c'est en réalité une forteresse imprenable. Il entreprend l'équipée de nuit avec plusieurs habitants du camp aux chaussures usées et à l'estomac vide. Derrière les hautes clôtures surmontées de barbelés, il aperçoit les rails qui plongent dans la grotte, dans un ballet de lumières. Mais une armada d'agents de police accompagnés de chiens monte la garde. Après quelques expéditions de reconnaissance nocturnes, il pense avoir trouvé l'endroit où le miracle peut se produire. Perché sur la branche d'un arbre, il empoigne le barbelé, s'entaille profondément la main sur la lame de rasoir qui le surmonte, et tombe à terre du mauvais côté, couvert de sang.

Un symbole de patriotisme

Calais veut oublier Jonas. Je dois oublier Jonas. J'ai en effet pour mission de découvrir si Calais a un avenir après la jungle. Je reviens à vélo vers la ville que je veux explorer. Sur le chemin, dans une prairie en broussailles, des pancartes disposées en cercle expliquent la construction du tunnel. L'une d'elles précise qu'il a été construit essentiellement par des hommes et des femmes de la région. La suite du texte, qui a déteint au soleil, est à présent illisible. La maire peut bien jouer des atouts touristiques de la ville, il y a encore du pain sur la planche.

À l'office de tourisme, j'ai pris la brochure « Les incontournables de Calais », en espérant qu'elle divulgue comment la ville pense attirer les touristes, et notamment retenir plus longuement les Anglais de passage, grâce en outre à ses plages blanches le long de la mer du Nord. Le calendrier des événements indique les moments phare de 2015.

La première attraction citée est l'hôtel de ville construit en 1911, dont le beffroi féérique figure sur la liste du patrimoine mondial de l'UNESCO. On dirait un palais de bande dessinée. Ou, par sa beauté solitaire au milieu d'un océan de laideur, un autocollant que l'on aurait placé à la mauvaise page. Le bâtiment néorenaissance de style flamand est signé Louis Debrouwer. La salle où Charles de Gaulle a épousé Yvonne en 1921 est incontestablement élégante. Les vitraux de la cage d'escalier célèbrent François de Guise qui a repris Calais aux Anglais en 1558. Je vais rapidement découvrir que les Calaisiens apprécient un brin de patriotisme.

Dans le petit parc devant l'hôtel de ville trône *Les Bourgeois de Calais*, le groupe statuaire réalisé par Auguste Rodin en 1895 pour commémorer les âmes courageuses qui ont présenté en 1347, corde au cou et pieds nus, les clefs de la ville à la reine d'Angleterre, en signe de soumission et en s'attendant à ce qu'on leur ôte la vie.

On peut passer des heures à regarder l'ensemble, assis sur les « bancs de la liberté » voisins. On peut lire sur le dossier une invitation à partager les émotions de l'écrit, sans contrainte et avec tous les citoyens du monde. De belles paroles, mais, tout en profitant d'un rayon de soleil, je ne peux m'empêcher de penser qu'elles paraissent ici un peu déplacées.

Au musée des Beaux-Arts, dont une salle est consacrée à Rodin, je lis que le monument, symbole de l'abnégation universelle, illustre le patriotisme des Calaisiens. Personnellement, j'y vois plus de souffrance que d'héroïsme, plus de désir de se sacrifier pour les concitoyens que d'amour de la patrie.

texte d'introduction à la collection permanente, Calais est une ville de passage et d'échanges, à la croisée des chemins vers l'Angleterre, la Flandre et Paris, d'où ses liens avec les grands centres artistiques européens. Et même si cela est un peu prétentieux, il y a beaucoup à découvrir dans ce lieu dépositaire d'un riche passé. Il est aisé de s'éprendre de la *Vierge lisant* de Giovanni Battista Salvi (1609-1685). L'artiste local Henry Lhotellier (1908-1993) rappelle avec son tableau *Les Ostendais à Calais*, dont le coin supérieur gauche porte l'inscription MEN SPREEKT VLAAMSCH [On parle flamand], que l'on se trouve véritablement ici dans les Pays-Bas français. L'œuvre a la force d'un Permeke. Je suis également frappé par l'angoissante *Bête humaine* de Jean Roulland (1931-), sculpteur contemporain de la région. Elle m'amène à repenser au jeune Jonas, qui a découvert que l'homme est un loup pour l'homme.

Je suis encore sous le coup de l'émotion quand je quitte le musée silencieux. Dans l'espoir que le brouhaha d'un estaminet discret me déride, je me mets à la recherche d'un lieu où m'accorder un moment de répit. Mais je ne trouve guère mieux qu'une brasserie quelconque, au nom banal de « Café de Paris », et qu'un pub irlandais chichement fréquenté. Durant mes journées à errer dans la ville, je cherche en vain des bistrots de caractère et des boutiques – on n'en trouve pas treize à la douzaine. En descendant le boulevard Lafayette, pourtant censé être le cœur battant de la ville, je vois de plus en plus de pancartes jaunies portant l'inscription « à louer » dans les vitrines vides. Sachant que les surprises surgissent souvent loin des grands axes de la zone commerçante, j'emprunte plusieurs ruelles latérales. Peine perdue. Le charmant petit restaurant que mon œil plein d'espoir croit distinguer dans le lointain se révèle de près être une friterie.

Une artère cependant conserve toute sa grandeur passée : le boulevard Jacquard, qui relie l'hôtel de ville au théâtre. Ce majestueux bâtiment de 1906 est à la mesure d'une grande ville, pas d'un lieu comptant à peine quatre-vingt mille habitants. Mais il n'y a pas grand-chose à y voir durant mon séjour. La programmation a de toute façon le rayonnement d'une petite ville de province endormie.

Dans les rues en arrière des principaux axes commerçants, les maisons portant une pancarte « à vendre » sont légion. Calais donne l'impression d'être une ville désertée par la jeunesse et l'espoir. Comme si le chômage, à 15 %, réclamait son dû dans ces rues.

Les vieilles villes portuaires et industrielles exercent souvent une étrange séduction. Avec leurs bâtiments d'usine aussi imposants que délabrés, qui rappellent un passé rude et faste et sont parfois transformés en incubateurs où artistes et autres aventuriers testent de nouvelles voies. Avec leurs habitants qui, parce que rien ne tombe tout cuit, sont têtus et ont une grande soif d'expérimentation. À l'instar de Rotterdam et Nantes, deux villes portuaires qui s'emploient à se retrouver et sont aujourd'hui considérées comme des villes qui bougent. Ou encore de l'ancienne ville industrielle de Charleroi ; elle a beau être couverte d'une couche grise de chômage et de pauvreté, on peut sentir que bien

des endroits y reprennent vie. Mais à Calais, peut-être du fait de sa taille plus modeste, le déclin est non seulement un peu moindre, l'envie de s'en sortir est aussi bien moins palpable.

Après mes pérégrinations, j'atterris dans un café place d'Armes. Sur cette place sans âme encerclée d'immeubles d'après-guerre trône une grande statue des époux de Gaulle. Je lis alors dans l'ouvrage de Mia Doornaert, *Ontredderde republiek. Op zoek naar de ziel van Frankrijk* [République désemparée. En quête de l'âme de la France] quelques lignes sur de Gaulle, incarnation de la grandeur de

la France. Il croyait profondément au rôle particulier de la France dans le monde, écrit Doornaert. « La France ne peut être la France sans grandeur », estimait de Gaulle. La tragédie du pays est, selon Doornaert, d'avoir perdu sa grandeur étincelante. La France souffre de ce qu'elle est, parce que le présent paraît si chétif par rapport à son glorieux passé. Cette analyse semble tout particulièrement s'appliquer à Calais : la ville tente de faire revivre son lointain passé de carrefour européen des cultures et des relations économiques tout en essayant de réprimer le souvenir de son récent passé de « lieu de la honte » en Europe.

Très dubitatif quant à la capacité de Calais à se relever, je tombe sur Le Channel au cours de ma balade d'adieu à la ville. Le site d'un ancien abattoir abrite à présent un bel ensemble réunissant une résidence d'artistes, une scène, un café-restaurant et une librairie. Dehors, sous le soleil printanier, un groupe de jeunes artistes élabore des projets. Dans la jolie librairie,

où l'auteur du *Petit Prince de Calais* viendra faire une lecture la semaine suivante, une professeure enthousiaste explique à une classe les secrets du paradis des livres. Le convivial café-restaurant est encore fermé, mais quand le sympathique serveur m'offre un café, s'insinue en moi la pensée qu'il y a tout de même encore de l'espoir pour la ville et que le nouveau Calais peut germer en ce lieu. ■

1 Pascal Teulade, *Le Petit Prince de Calais*, Ed. La Joie de lire, Genève, 2016, 168 p. ISBN 9782889083367